

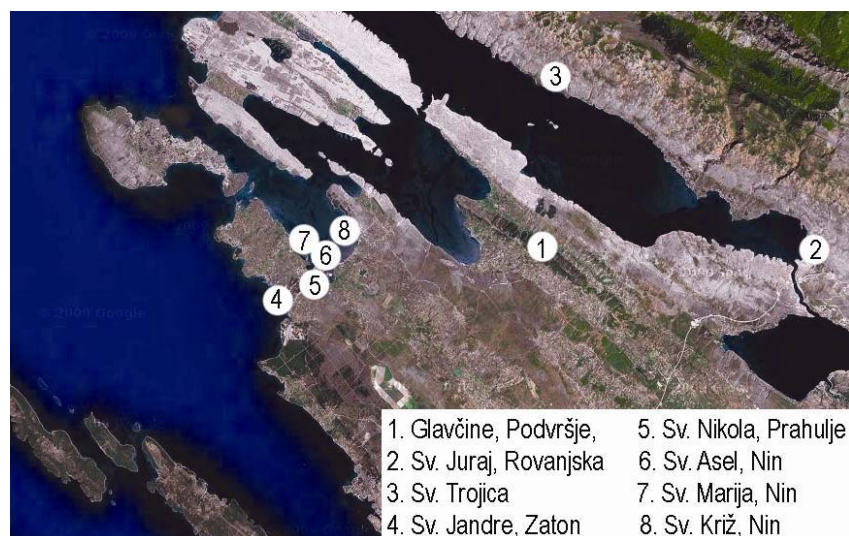
CRKVE U SJEVEROZAPADNOM DIJELU ZADARSKOGA ZALEĐA

Uvod

U prošlom smo nastavku prikazali stare crkve u istočnom dijelu zadarskoga zaleđa, a u ovom se napisu govori o starokršćanskim, predromaničkim i ranoromaničkim crkvama u zapadnom odnosno sjeverozapadnom dijelu zaleđa grada Zadra, širokom području koje obuhvaća prostor između sjeverozapadnoga zadarskog primorja i južnih obronaka Velebita. To je područje bilo pod upravom drevne Ninske biskupije koja je jedno vrijeme pokrivala cijeli prostor što su ga naseljavali novopridošli i pokršteni Hrvati.

CHURCHES IN THE NORTH-WESTERN PART OF ZADAR HINTERLAND

Zadar's north-western hinterland used to be a part of the Nin diocese which was abolished in the 19th century. Thanks to its position in the area characterized by shallow-sea and marshy land, Nin survived, just like Zadar, the Migration of Peoples, and it very soon became the religious, political and cultural centre of Croats that settled in the area. Very few old churches have been preserved in the coastal zone between the town of Zadar and Velebit foothills, although traces have been found of some highly luxurious churches, such as the double churches in Podvršje. Several interesting rustic churches have been preserved near Velebit, but the most interesting examples are situated in Nin where traces of a sacral building from earliest Christian times were found underneath the present day parish church, with a stone made baptismal font very significant for the earliest history of Croats. A special jewel is a small early-Romanesque Church of St. Cross, one of the best known and most often mentioned churches in Croatia. Its imperfections have given rise to the theory that they were intentionally made by the artist to assist locals in keeping track of annual changes of seasons.

1. Glavčine, Podvršje,	5. Sv. Nikola, Prahulje
2. Sv. Juraj, Rovanjaska	6. Sv. Asel, Nin
3. Sv. Trojica	7. Sv. Marija, Nin
4. Sv. Jandre, Zaton	8. Sv. Križ, Nin

Položaj crkava na sjeverozapadnom području zadarskog zaleđa

Nin je grad koji je zahvaljujući svom smještaju u plitkom i močvarnom području izbjegao sudbinu koja je za seobe naroda zadesila mnoge velike rimske gradove u kopnenom i primorskom dijelu Hrvatske. Čini se da su novim naseljenicima upravo takva područja bila nesavladiva prepreka pa su ih stoga zaobilazili. Zahvaljujući tome, Nin je uspio sačuvati sve

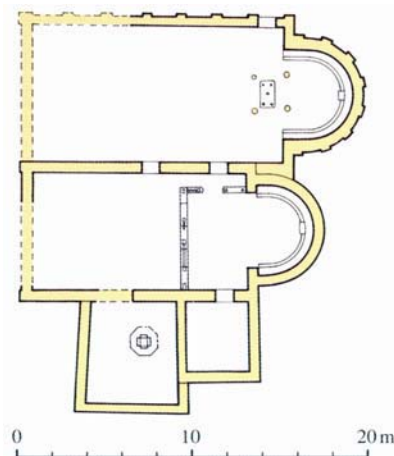
svoje vjerske i političke institucije iako su sve ostale okolne sakralne i gospodarsko-stambene građevine bile potpuno poharane.

To je omogućilo Ninu da nakon pokrštavanja pridošlih stanovnika koji su se naselili u njegovoj plodnoj okolici najprije postane njihovo vjersko, a odmah potom političko i kulturno središte.

Crkve istočno i sjeverno od Nina

Dvojne starokršćanske crkve u predjelu Glavčine u Podvršju

Glavčine su predjel jugozapadno od sela Podvršja u općini Ražanac, tristotinjak metara istočno od ceste koja iz Zadra vodi prema Ražancu i Pagu. Omanji je humak na svom posjedu Šime Matak 1997. htio izravnati da bi povećao poljoprivredne površine. Bager je u kopanju zahvatio

Tlocrt starokršćanske crkve u Glavčini u Podvršju

komad zida, a potom su uočeni dijelovi kamene plastike, posebno dijelovi pluteja i pilastra. Vlasnik je odmah prekinuo iskopavanje, a nalaz prijavio Arheološkom muzeju u Zadru.

Tada se saznalo da se na istome mjestu kopalo i 1939. Tada je između ostalog pronađen ranokršćanski sarkofag koji je u II. svjetskom ratu uništen tako što je u njega ubačena bomba. Pronađeni su pragovi bili ugrađeni u obiteljsku kuću, a dio ploče s groba i danas služi za pritisakanje pršuta.

Temeljita arheološka istraživanja započeli su 2002. arheolozi s Filozofskog fakulteta i Arheološkog muzeja u Zadru. Istraživanja su trajala do 2005., a nalazi su predstavljeni na nekoliko izložaba [1], pri čemu su vlasnici nesebično ustupili svoj teren. Zaključeno je da se radi o značajnom starokršćanskom nalazištu, a otkrivene su dvojne starokršćanske crkve (gemine) kakvih u Dalmaciji ima na dvadesetak nalazišta. One najčešće nisu bile istodobno građena, to je i ovdje bio slučaj.

Prvo je izgrađena južna crkva koja na istočnoj strani ima polukružnu istaknutu apsidu (4,3 x 3,3 m) sa svećeničkom klupom (subselij). Ograda svetišta bila je u obliku slova L, a pronađeni su i podni nosači. Od pronađenih se ostataka pluteja djelomično mogao rekonstruirati negdašnji izgled. U svetištu je bio ciborij jer su pronađeni brojni ulomci njegovih mramornih stupova.

Na južnoj su strani bila dvojna vrata za prolaz u dvije pastoforije koje su istodobno građene kad i crkva, a u jednoj je bila krstionica. Na pastoforije je sa zapadne strane pridodana posebna zakrivljena memorija gdje je nađen jedan sarkofag.

Na tu je crkvu nešto poslije dograđena druga. Sjeverni je zid južne postao zajednički, a veza je ostvarena dvojnimi vratima. Sjeverna je crkva imala istaknutu apsidu (4,4 m x

3,5 m), polukružnu s unutrašnje, a s plitkim lezenama s vanjske strane, a takve su lezene i na sjevernom zidu. I ovdje je uz apsidu bio subselij, s klupom za svećenika (sedesom).

zidu bila vrata koja su potom zaidana, a uz zid nije bilo pastoforija. Obje su crkve na uzdužnim zidovima imale bifore, što potvrđuju nalazi više imposta.

Pogled s jugozapada na ostatke obaju crkva u Glavčini u Podvršju

Sjeverna je crkva imala normalnu ogradu svetišta od kojega su pronađeni i brojni ulomci. U svetištu je bio i ciborij, također s mramornim ponovno uporabljenim stupovima. Pronađen je i kameni sarkofag s uklesanim križem. Na sjevernom su

Sjeverna je crkva nešto duža od južne i ukupno je duga 22,25 m, dok je južna 19,95 m. Širina je obiju crkava 16,5 m, a s pastoforijama na najširem dijelu 21,5 m. Uz pročeljni je zid južne crkve dograđena i manja grobnica.

Avionski snimak starokršćanskih crkva u Glavčini u Podvršju

Pronađeno je više od 800 različitih ulomaka starokršćanske i rimske kamene plastike te ukrasnih dijelova, mnoštvo sitnih pokretnih arheoloških nalaza, rimska stela, natpis o obnovi rimskog hrama posvećenog sirijskim bogovima i dr.

Pretpostavlja se da je južna crkva nastala u drugoj polovici 5. st., a sjeverna, koja ima ranobizantska obilježja, vjerojatno sredinom 6. st., u doba Justinijana. Nastanak je gemina povezan s rimskim kompleksom čiji se tragovi naslućuju pedesetak metara zapadnije, ali se i ostatci građevina pronalaze pri oranju i sjeverno i istočno od starokršćanskoga sakralnog kompleksa.

Ostatci su crkve pažljivo konzervirani, a očekuje se da će se uskoro početi istraživati i okoliš, posebno sa zapadne i sjeverne strane gdje je pronađeno mnogo grobova.

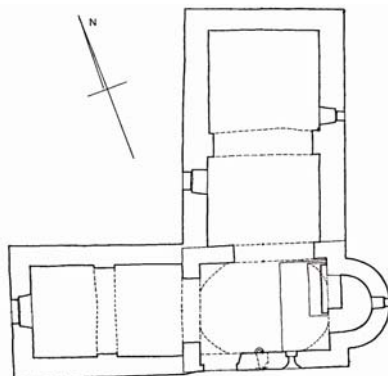
Crkve je tolikih dimenzija s raskošnim kamenim dijelovima mogla podignuti samo bogata sredina, a bogatstvo je ovoga prostora u antici počivalo na iznimno plodnoj zemlji, ali i na obilnijim solanama. Gemine na Glavčinama u Podvršju u funkciji su bile relativno kratko. Do temelja su izgorjele u požaru, što su potvrdili slojevi gareži debljine od 15 do 20 cm. Vjerojatno jest da se taj golemi požar zbilo tijekom seobe naroda.

Predromanička crkva Sv. Jurja u Rovanjskoj

Rovajska je naselje sa sjeverne strane Masleničkog ždrila i na kraju Podvelebitskog kanala. Crkva Sv. Jurja na mjesnom groblju odavno je poznata u stručnoj literaturi. Prvi ju je opisao i fotografirao don Luka Jelić, a Ejnar Dyggve je izradio grafičku rekonstrukciju izvornoga izgleda.

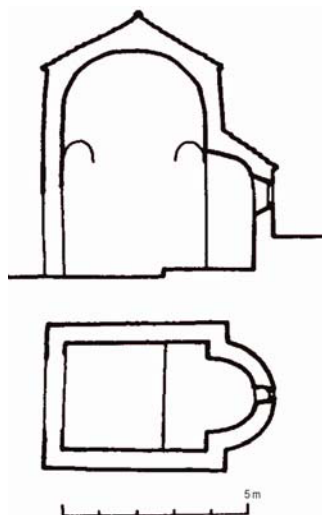
Današnji je oblik crkve Sv. Jurja zaista neobičan – tlocrtno je u obliku slova L ili polukriža. Dva kraka, gotovo okomita jedan prema drugome,

izlaze iz svetišta zapravo izvorne predromaničke crkvice. Ona je u tlocrtu pravokutna s polukružnom apsidom i presvođena je kupolom u tamburu. S južne strane je arkosolij (grob u zidu, niša s polukružnim svodom – lat. arcus = luk, solium = grob), pokraj naknadno probijenih vrata. Krakovi koji su osnovnoj crkvi naknadno prigradeni dijelom su oštetili zapadni i sjeverni zid.

Sadašnji tlocrt crkve Sv. Jurja u Rovanjskoj

Kako je svetište (apsida) lagano okrenuto prema jugoistoku, zbog lakšega ćemo razumijevanja govoriti o pročelnom odnosno zapadnom i bočnom odnosno sjevernom kraku. Pročeljni se krak nalazi u osi prvotne crkve i gotovo je pravilnog tlocrta (4,6 x 2,8 m). Presvođen je bačvastim svodom s pojasnicom koja se bez imposta oslanja na dvije lezene.

Tlocrt i presjek izvornog oblika crkve sv. Jurja u Rovanjskoj

Sa svetištem (starom crkvom) taj je krak povezan jednim otvorom s lukom polukružnog oblika oslonjenom na imposte.

Bočni ili sjeverni krak također je presvođen bačvastim svodom s pojasnicom i nešto je prostraniji (6,5 x 3,5 m), ali i nepravilniji, što se očituje u tlocrtu i svodovima. Traveji su različitog presjeka, a masivni luk je pojasnica za ojačavanje svoda. I tu su jednostavni i nepravilni imposti, ali različiti od onih u prvom kraku. Sa starim je crkvenim prostorom krak povezan otvorom s nepravilnim lukom bez imposta.

Crkva je zajedno s grobljem bila temeljito restaurirana 1914., što svjedoči i poseban natpis u blizini. Tada su izgrađeni novi oltar i preslica. No crkva je i prije bila temeljito preuređena, vjerojatno u 20. st., o čemu svjedoči Jelićeva fotografija iz 1911. s neprimjerenim krovovima na kupoli i apsidi. Tada je vjerojatno otvoren i bočni južni ulaz.

Restauracije su potpuno izobličile izvornu crkvu, posebno dvostrešni krov na kupoli i apsidi, a u posljednjoj su svi konstruktivni dijelove prekriveni i debelim naslagama žbuke.

Pošto je zbog neprimjerenoga stanja toga zanimljivog spomenika našega predromaničkog graditeljstva uzbuđena stručna javnost, ondašnji je Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru 1984. proveo odgovarajuća istraživanja i crkve i njezinih prigradnja. Tada se ustanovilo da je najprije izgrađen bočni (sjeverni) krak, a da je pročeljni izgrađen poslije, najvjerojatnije u 15. st. Otkriven je i potom rekonstruiran izvorni izgled krova na tamburu i apsidi.

Tako je crkva konačno zasjala u svoj svojoj neobičnoj ljepoti jer osim L tlocrta ima elipsastu kupolu koja je presvodila pravokutnu osnovu. Iako su dimenzije zaista skromne (3,9 x 2,7m), nad tom se površinom diže kupola (iznutra visoka 6,05 m), a njezin je elipsasti oblik vjerojatno

Zapadno pročelje crkve Sv. Jurja u Rovanjskoj

rezultat velike smjelosti. Samo graditelj nesputan strogim stilskim pravilima mogao se prihvatiti neobične koncepcije – izravne izgradnje kupole nad pravokutnikom, a poznato je da je kupola kružna forma koja nad pravokutnikom zauzima tek dio prostora. Među dalmatinskim predromaničkim spomenicima, koji su u presvođivanju inače vrlo raznoliki, nije poznat takav oblik „razvučene“ kupole, a vjerojatno ni drugdje nema mnogo takvih primjera. Valja reći da horizontalni presjek kroz tambur

nema oblik čiste elipse, već više slični pravokutniku zaobljenih uglova.

Mnogi su zapazili da je crkva Sv. Jurja u Rovanjskoj vrlo slična crkvi Sv. Pelegrina u Savru na Dugom otoku (*Građevinar* 4/2009.). Nesumnjivo je riječ o istom tipu građevina, osim što je Sv. Pelegrin kvadratnoga tlocrta, a Sv. Juraj je pravokutnik. Ista je koncepcija kupole na trompama i na isti su način trompe malim trokutastim strehama označene izvana [3], [4].

Pogled s juga na crkvu Sv. Jurja u Rovanjskoj

Valja samo kao zanimljivost dodati da se u svim starijim pisanim izvorima Rovanjka naziva Ravanjskom, vjerojatno zbog toga što se to malo mjesto, koje je svojevrsni zaselak Jasenica, nekad u izvorima pisalo "in Rawna".

Na obroncima Velebita, istočno od sela Tribanj-Šibuljine i zapadno od Starigrada, tridesetak metara nad morem iznad Jadranske magistrale, usred groblja stoji oronula crkva Sv. Trojice. Prema njoj se naziva i cijeli predio. Iznad crkve teren se postupno uzdiže i završava glavicom na visini od približno 220 m. Cijela je padina s crkvom i ostacima staroga kastruma, koji se također naziva Sv. Trojica, izvrsno zaštićena sa sjeverozapadne strane strmim i nepristupačnim liticama tribanjske drage, zapravo stjenovitim koritom kojim se bujice s Velikoga i Malog Rujna slijevaju u more.

Ovdje se posvuda pronalaze ostatci materijalne kulture, ali i zgrada, bedema i kula iz različitih razdoblja, od brončanog doba do kraja 6. st., tako da se može pratiti kontinuitet života od ilirskih Japoda (Mentora) i Liburna te romaniziranih starosjedilaca i doseljenih Slavena.

Crkva Sv. Trojice – Tribanj-Šibuljine

Cijeli je taj vrlo veliki prostor sa sjeveroistočne strane opasan golemim suhozidima, a središnji, u čijem je sastavu i crkva Sv. Trojice, ostacima velike bizantske utvrde. Radi se o jednoj od najvećih bizantskih utvrda na hrvatskom tlu (približno 120 x 120 m) koja je kontrolirala velik dio akvatorija Velebitskog kanala. Najbolje je očuvan sjeverni dio bedema, gdje su vidljivi i ostatci kula [5].

Crkva je nesumnjivo nastala pri gradnji utvrde, što je i bila praksa za cara Justinijana I. Velikog kada su se gradile unutar ili u podnožju brijega za posadu i okolno stanovništvo. Stoga grobišna kapelica Sv. Trojice nesum-

Crkva Sv. Trojice u Tribanj-Šibuljini

njivo potječe iz toga doba iako je njezin sadašnji izgled loša novija betonska adaptacija za potrebe pravoslavnih vjernika. Naime Tribanj-Šibuljine su jedino pravoslavno selo (uz Peroj u Istri) na morskoj obali sjevernoga Jadrana. Stanovnici su se doselili iz Ravnih kotara u 17. st. za ratova s Turcima. Uočili smo da su i prilično nepovjerljivi jer je naš posjet groblju uznemirio nekolicinu mještana.

Unutrašnjost crkva Sv. Trojice u Tribanj-Šibuljini

Oko crkve su pravoslavni vjernici iz Šibuljina i ostalih zaselaka s vremenom počeli pokapati svoje pokojnike. Pri iskupu grobnica pronalazeni

su antički ostatci, pa crkva možda stoji i na nekom poganskom svetištu. Iako nije istraživana, na njezin starokršćanski postanak ponajprije upućuje polukružna apsida s trijumfalnim gljivastim lukom u unutrašnjosti [2].

Ostale stare crkve

Sv. Petar je srednjovjekovna crkva uz jadransku turističku cestu između Starigrada i Selina, na ulazu u Veli-

ku Paklenicu. Oko crkve je staro groblje u koje se ukapalo od srednjega do novoga vijeka, a sačuvani su nadgrobni spomenici s masivnim kamenih pločama, dijelom ukrašenim jednostavnim reljefima. To je izdužena jednobrodna ranoromanička crkva s polukružnom apsidadom i golemim kontraforima, a vjerojatno je građena početkom 12. st. Masivni je zvonik naknadno prigraden. Uz crkvicu se nalazi i manja građevina koju su neki nazivali krstionicom iako se radi o arkosoliju [3] koji nije u zidu već stoji samostalno.

Od 1999. zadarski Arheološki muzej izvodi arheološka istraživanja crkve Sv. Petra i njezina okoliša. Ustanovljena je srednjovjekovna i kasnosrednjovjekovna faza, a istraženo je i 205 grobova s vrijednim nalazima od 13. do 18. st. Istraživanja su prethodila većem konzervatorskom zahvatu koji je upravo u tijeku jer je crkva sa zvonikom bila u vrlo lošem stanju. Istraživanja i konzervatorske zahvate podupire Ministarstvo kulture i Općina Starigrad Paklenica [6].

Kada je svojedobno građen hotel u Posedarju pronađen je ulomak starokršćanskog pluteja ukrašen s dvije

Crkva Sv. Petra pokraj Starigrada

strane. Fragment vjerojatno potječe iz obližnje crkve Marijina Uznesenja (Velike Gospe). Starokršćansku bi crkvu vjerojatno trebalo tražiti u temeljima ili u blizini, posebno stoga što se radi o rimskom gospodarsko-stambenom kompleksu čiji se tragovi i danas vide u moru ispred Posedarja [2].

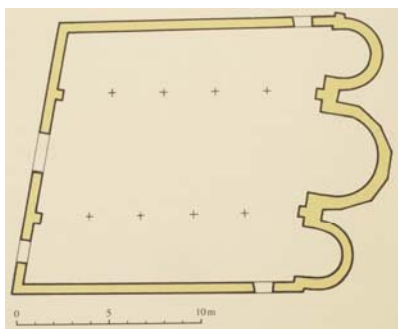
Fragmenti iz starokršćanske crkve u Posedarju

Pri uređenju groblja oko crkve Sv. Petra u Radovinu pokraj Podvršja pronađen je ulomak stupa s križem starokršćanskih značajki. To upućuje na mogući stariji nastanak crkve koja je u međuvremenu u više navrata preuređivana [2].

Crkve oko Nina

Crkva Sv. Jandre u Zatonu

Kako se Nin razvio na pješčanom sprudu, u prošlosti je zbog malih dubina trebao imati luku u današnjem Zatonu, nekoliko kilometara južnije, s druge strane poluotoka s kojim završava zapadni rub sjeverne Dalmacije. U toj se uvali negdašnje rimske luke Enone, istočno od rta Kremenjača i u blizini mora, nalaze

Tlo crt crkve Sv. Jandre u Zatonu

nezatni tragovi crkve Sv. Andrije koja se u narodu, kao i drugdje u Dalmaciji, nazivala Sv. Jandre. Zaštitna je sondažna istraživanja 1991. i 1992. obavljao Arheološki muzej iz Zadra, a ostatci su crkve potom konzervirani.

Crkva je Sv. Jandre romboidnog tlocrta s tri polukružne apsida na istočnoj strani. Zidovi su crkve u tragovima pronađeni u cijelom opsegu. Prostor je crkve širok 16 m, a dugačak 15,5 m. Središnja je apside veća od bočnih (4,5 x 3,4 m) i iznutra je polukružna, a izvana sedmerostranična. Bočne su apsida polukružne i s unutrašnje i s vanjske strane. Na bočnim su apsidama uočene najma-

Iako u sondažnim istraživanjima nisu pronađene baze stupova, može se zaključiti da je crkva Sv. Jandre bila trobrodna bazilika, posebno prema tragovima s unutrašnje strane pročelja i ulomcima većih kolona. Kada je crkva dobila taj oblik i kako je izvorno izgledala moći će se znati tek nakon sustavnih istraživanja.

Valja istaknuti da su tijekom istraživanja pronađeni brojni ulomci konstruktivnih elemenata i kamenoga crkvenog namještaja iz rimskoga i starokršćanskog razdoblja. Starokršćanskom se vremenu mogu pripisati ulomci pluteja, poklopca sarkofaga te podnih nosača ograde svetišta. Nastanak se crkve Sv. Andrije u Zatonu

Ostatci crkve Sv. Jandre u Zatonu

nje dvije građevne faze (prije su bile razmaknute), a možda je najstarija crkva imala samo središnju apsidu.

Na pročelju crkve bila su dva ulaza, glavni veći u sredini, a bočni prema južnom brodu. Slični su manji ulazi bili na bočnim zidovima. Na sjevernoj su strani crkve uz apsidu uočeni ostatci dogradnje povezane s crkvom i vjerojatno se radi o ostacima pastoforije, a može se pretpostaviti da je uz južnu apsidu bio dijakonikon.

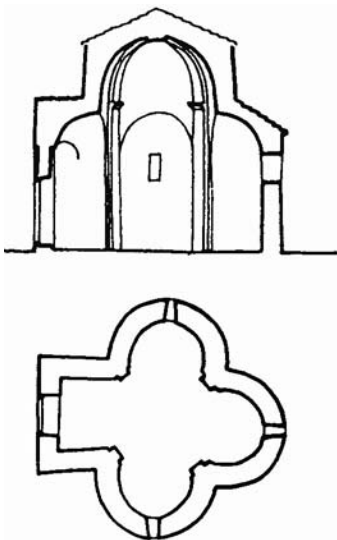
može smjestiti najvjerojatnije u 6. st. Tragovi su još jedne zanimljive građevine pronađeni pokraj crkve iako nisu temeljito istraženi. Radi se o pravokutnoj građevini s apsidom.

Crkva je Sv. Andrije bila u neprekidnoj funkciji sve do druge polovice 16. st. i ratova s Turcima. Tada je srušena i više nikada nije obnovljena, ali je u središnju apsidu sa zapadne strane bio prigraden zid i dodano šest pilona. T to je vrijeme iznad

ruševina nekadašnje crkve nastala građevina jajolikog oblika koja je vjerojatno služila u obrambene svrhe [2], [7].

Crkva Sv. Nikole u Prahuljama

U predjelu Prahulje nadomak Nina, na rubu obradivoga Ninskog polja, na prapovijesnoj se liburnskoj grobnoj humci nalazi neobična romanička crkvice Sv. Nikole. To je centralna građevina s četiri kraka raspoređena oko središnje kružne jezgre, od kojih tri tvore apside, a četvrti je ulazni krak. Nad središnjim se prostorom diže kupola u tamburu sa zanimljivim križno-rebrastim svodom. Nad njim je za turskih ratova izgrađena kula s kruništem koja je u cijelosti prekrila tambur. Pod kupolom su pojasnice koje su oslonjene na pilastre prislonjene uz pilone među apsidama.

Presjek i tlocrt crkve Sv. Nikole u Prahuljama

Ulazni je krak pravokutnoga tlocrta i s nešto višom razinom od ostalih dijelova. Presvođen je polukalotom oslonjenom na trompe, dok su tri ostala kraka polukružne konhe presvođene polukalotama. U osi je svake apside uski prozor, a na ulaznom su kraku romanička vrata. Vanjski je plašt neraščlanjen, a pod oblim se apsidama nalaze nazubljene konzole krovnoga vijenca. Crkva je zidana malim uslojenim kamenjem i izrazi-

Pogled na crkvu Sv. Nikole u Prahuljama

to je malih tlocrtnih dimenzija (5,9 x 5,7 m).

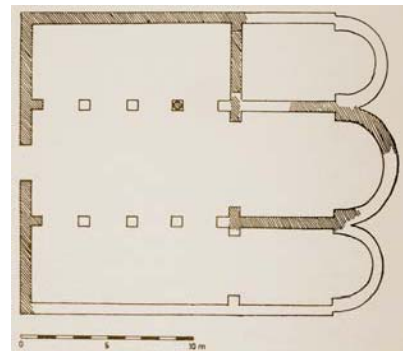
Crkva Sv. Nikole važna je za povijest drevnog grada Nina, a navodno i za vladare iz hrvatske dinastije. Prema predaji, u Ninu se okrunilo sedam kraljeva koji su pri krunidbi bili obvezni s pratnjom dojahati do ove crkve. Tu su se predstavljali narodu i u znak kraljevske vlasti mačem s humka zasijecali na sve četiri strane svijeta [4].

Lijepa je priča sasvim primjerena dojmljivoj crkvi na uzvisini s obrambenom kulom, ali čini se da baš i nije previše uvjerljiva kada se zna da potječe s početka 12. st. i da je jedini primjer takvog tipa ranoromaničke građevine u Dalmaciji. A u to vrijeme više nije bilo narodnih vladara jer su na hrvatsko prijestolje zasjeli vladari iz ugarske dinastije Arpadovića. Stoga ako predaji ima i ponešto istine, to se moglo odnositi samo na neku crkvu koja je bila na istom mjestu ili u blizini.

Ostale crkve

Ostatci crkve Sv. Barbare u Privlaci nalaze se pokraj zaselka Grbići, sjeverno od ceste što iz Nina vodi u Privlaku. Njezine je ruševne ostatke uočio i nacrtao don Luka Jelić, ali danas više nema ničega osim manje naslage kamenja i žbuke.

Čini se da je crkva bila bazilika (22 x 17,5 m). Od kolonada je pronađena baza stupa na sjevernoj strani i lezene s unutrašnje strane pročelja. Bili su vidljivi i ostatci središnje apside, a bočne su se, ako su i postojale, mogle samo pretpostaviti. No neki smatraju [8] da se ne radi o starokršćanskoj već o predromaničkoj crkvi, a to zaključuju prema razvedenoj formi i raskošnoj kamenoj dekoraciji. S lokaliteta Sv. Barbare u Privlaci potječu i ulomci pluteja ukrašeni urezanim križevima [2].

Tlocrt crkve Sv. Barbare u Privlaci

Nekoliko se kilometara sjeveroistočno od Nina, u selu Vrsi u predjelu Sv. Tome, nalaze ostatci slabo poznate istoimene crkvice. Zidovi su slabo očuvani nad temeljima, a ulazni se krak ne može uočiti. Ipak se vide obline triju apside koje su oblikom i veličinom slične onima Sv. Nikoli [4].

U istom se mjestu, u zaselku Zukve nadomak mora, nad ruševinama veće rimske vile nalazi romanička crkva Sv. Jakova. Okoliša je istraživan 1972. i 1978. i tada je pronađen ulomak starokršćanskog pluteja. Iz tih je vremena i kameni ulomak s križem koji služi kao prag prozora sadašnje crkve Sv. Jakova [2].

Prag prozora sadašnje crkve Sv. Jakova u Vrsima

Pokraj staroga bunara iznad zaselka Rakići u Ninskim Stanovima stoji humak koji mještani nazivaju Zidine, a u predaji je sačuvana uspomena na staru crkvu. U suhozidima u polju i pokraj bunara brojne su spolije iz antičkog doba, ali i ulomci oltara i stupića te ostatci rimske keramike.

Mještani tvrde da je na Zidinama bila crkva Sv. Kuzme i Damjana, a takvu srušenu crkvu 1603. spominje i vizitator Priuli u selu Novoselcima. Možda je upravo položaj srednjovjekovnog sela Novoselci iznad Rakića u današnjim Ninskim Stanovima [2].

Navodno su se zapadne granice Zadarske biskupije protezale do Puntamike, što znači da je Krug (kako se tamo nazivaju veće gomile kamenja) u kožinskom Primorju bio u sastavu Ninske biskupije. Radi se o ostacima antičkih zidova, u moru i na obali, na mjestu velikoga antičkog kompleksa koji je gotovo u cijelosti uniš-

ten nekontroliranom gradnjom. No ako je i postajala, crkva je bila izvan funkcije još u srednjem vijeku jer je nema na starim zemljopisnim kartama [2].

Crkve u Ninu

Razvoj Nina i Ninske biskupije

Nin je jedno od značajnih mjesta hrvatske povijesti, važno za vjerski razvitak i nastanak hrvatske kneževine odnosno kraljevine. To je danas gradić na otočiću na pješčanom sprudu (promjera 500 m). Sjeverno je također pješčani sprud s vikend naseljem Ždrijac i brojnim starim grobovima, s istočne je solana, a novi se dio naselja nalazi na južnoj i zapadnoj strani. Gradić prema popisu iz 2001. ima 1256 stanovnika iako je svojedobno, ako je vjerovati napisima, za Liburna u Ninu bilo nevjerovatnih 40.000 stanovnika, za Rimljana 20.000, a kralj je Tomislav držao mornaricu s 15.000 veslača na sagemama i kondurama.

Položaj starih crkava na planu Nina (1. crkva Sv. Asela, 2. crkva Sv. Marije, 3. crkva Sv. Križa, 4. crkva Sv. Mihovila – antički hram)

Nin je staro liburnijsko naselje koje je svoju, inače nedovoljno istraženu urbanu matricu dobilo od Rimljana. Glavna je ulica išla od juga i pod pravim se kutom lomila prema mostu i gradskim vratima na istoku. Most je osobnim troškom izgradio ugledni

građanin Gaius Julius Curticus Aetor u 1. st. Nin je tekuću vodu dobivao krivudavim akveduktom iz 4 km udaljenoga obzidanog izvora Boljkovac (35 l/s) preko mosta. Sjeverno od glavne ulice dizao se monumentalni hram, najveći na Jadranu, s velikim kipovima rimskih careva koji su početkom kršćanske ere zakopani da ne bi bili uništeni, a pronađeni su u 18. st.

Nin se nalazi u močvarnom području među lagunama, a to je bila velika prepreka pridošlicama za seobe naroda, za što su primjeri Venecija i Grado u sjevernom Jadranu. Stoga je Nin poput Zadra ostao neoštećen i potom vrlo brzo postao prvo političko, kulturno i vjersko središte Hrvata. Ninska je županija bila najveća hrvatska teritorijalna jedinica i sjedište župana, podžupana, sudskih i upravnih organa. Nin je bio sjedište knezova, a od kralja Tomislava (910.–928.) imao je i kraljevski dvor. Tu je stolovao knez Branimir koji je 879. dobio pismo od pape Ivana VIII., što se smatra prvim priznanjem Hrvatske. Upravo je u Ninu 1069. Petar Krešimir IV. u jednoj darovnici Jadran nazvao „našim morem“.

Gradom su neko vrijeme upravljali slavni knezovi Bribirski iz plemena Šubića, a nakon opadanja njihove moći Nin je povremeno, a od 1409. i stalno, pod mletačkom upravom. Čini se da je tada prekopana prevlaka s južne strane i da je Nin postao otok koji je lakše braniti, posebno zato što je bio i dodatno utvrđen. Ipak Mlečani su njegove zgrade i utvrde potpuno razrušili 1646. da ne bi neoštećen pao u turske ruke.

Nakon prestanka turske okupacije Nin se nije obnovio jer ga je naselilo novodoseljeno stanovništvo koje mu nije moglo vratiti urbani karakter, posebno stoga što su se pojavili problemi s malarijom, a 1828. potpuno je ukinuta Ninska biskupija. Tek je početkom 20. st. kanalizirano i premješteno ušće Jaruge te riješen taj najveći gradski problem. Nin se po-

čio gospodarski oporavljati nakon II. svjetskog rata izgradnjom ciglane i uređenjem solane, ali status je grada dobio tek 1997. odlukom Hrvatskog sabora [8].

I danas su česte rasprave je li slavna Ninska biskupija nastala u najranijim kršćanskim vremenima ili je formirana tek nakon pokrštanja Hrvata, osobito zato što je prvi njezin pisani spomen iz 860. godine. Međutim, i u Ninu je, kao i u Saloni i Parentiumu (Poreč), krajem 3. st. bilo kršćanskih pristalica, a pronađen je i najstariji oratorij, tzv. *domus ecclesiae*. I ovdje je, kao i u Splitu i Zadru, tradicija začetak rimske crkve pokušala smjestiti u apostolsko doba. Sv. Asel ili Anselmo bio je navodno jedan od sedamdeset dvojice Isusovih učenika. On je u Ninu osnovao prvu kršćansku zajednicu, izgradio crkvu i posvetio je Presvetom Trojstvu, a pomagali su mu rođakinja Marcela i đakon Ambroz, kako su to svojedobno zapisali Carlo Federico Bianchi i Daniele Farlati [9].

Iako legende valja uzimati s dužnim poštovanjem, ipak ostaje neriješeno pitanje je li u Ninu nakon dolaska Hrvata bila biskupija ili samo manje crkveno sjedište, a onda su uz pomoć franačke države Hrvati pokršteni pa je nastala biskupija kojoj je 879. prvi biskup bio Teodozije ili njegov prethodnik kada je Nin postao biskupskim središtem cijele hrvatske kneževine.

Bez namjere da se uključujemo u još otvorenu raspravu, čini se da su u pravu oni koji tvrde da je Ninska biskupija ipak utemeljena tek nakon pokrštanja Hrvata [8].

Zabune, čini se, stvaraju ninski zaštitnici – Sv. Asel (Anselmo), Sv. Ambroz i Sv. Marcela, posebno Sv. Asel, koji je zabilježen samo u Ninu (gdje su sačuvane i brojne relikvije), ali i Sv. Marcela koja je u kršćanskoj povijesti zabilježena kao sluškinja Sv. Marte, sestre Marije iz Betanije i Lazara kojega je Isus oživio,

Relikvija ruke Sv. Asela

pa bi mogla biti veza s vjerojatno nepostojećim Sv. Aselom iz početaka kršćanstva. No neosporno jest da je Sv. Ambroz (Ambrozije) bio slavni milanski biskup koji je natjerao na pokoru cara Teodozija I. Velikog i krstio Sv. Augustina, a umro je 397. u Milanu gdje mu je podignuta i crkva. Isto se tako zna da je u njegovo vrijeme živjela i druga Sv. Marcela mučenica (štuje se 31. siječnja) koja je navodno bila njegova starija sestra. Stoga bi ti sveci pripadali tzv. ninskoj Trijadi i njihove su moći iz

Milana, središta karolinške kraljevine Italije, donijeli franački misionari. Gotovo je sasvim sigurno da je Sv. Asel bio đakon Sv. Ambroza biskupa iako su im u 17. st., nakon popravka katedrale, međusobno zamijenjene crkvene funkcije.

Sv. je Ambroz postao zaštitnikom prvoga benediktinskog samostana koji je oko 880. uredio opat Teudebert u prostoru bivšega poganskog hrama (poznat je natpis s oltarne pregrade u kojem se spominje i knez Branimir). Istodobno je Sv. Marcela postala zaštitnica ženskoga benediktinskog samostana, utemeljenog pokraj crkve Sv. Marije. Sv. Asel je postao i ostao zaštitnik katedrale. U 12. st. benediktinski se samostan preselio uz novoizgrađenu crkvu Sv. Ambroza pokraj Gornjih gradskih vrata. Nešto je poslije nad ostatcima poganskog svetišta izgrađena nova crkva Sv. Mihovila, s ugrađenim natpisom opata Teudeberta, a srušena je početkom 20. st. radi istraživanja antičkog hrama.

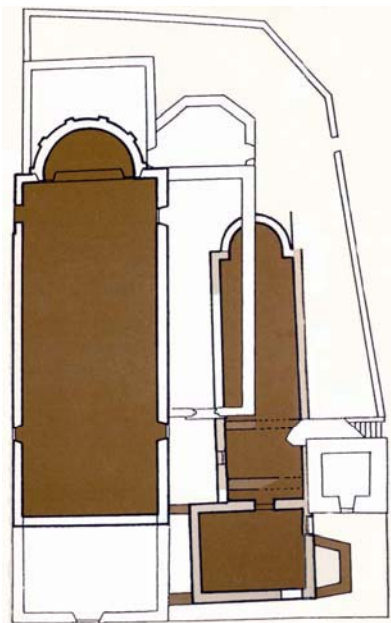
Nakon poraza na Krbavskom polju 1493., ninski je biskup Divnić, jer su najvećim dijelom izginuli pripadnici njegove biskupije, pisao papi Aleksandru VI. Tada je obnovio katedralu i pokraj nje izgradio manju kapelicu Sv. Marcele, koja je danas posvećena čudotvornoj Gospi od Zečeva.

Ninska je biskupija bila ukinuta na crkvenim saborima 925. i 928. u Splitu, a ninskom je biskupu Grguru ostavljeno da izabere jednu od ugaslih biskupija u Sisku, Skradinu ili Duvnu. Ponovno je obnovljena u 11. st., ali su njezine granice svedene na prostor ninske i lučke županije te polovicu Like jer su u međuvremenu osnovane kninska i biogradska biskupija. U tim će granicama biskupija ostati sve do ukidanja u 19. st.

Crkva Sv. Asela

Arheološka su istraživanja negdašnje katedrale, a sadašnjega nadžupnog kompleksa Sv. Asela, počela

prije više od 150 godina. Najprije je istražen sjeveroistočni kut crkveno-ga broda, a 1895. prostor uz sakristiju. Don Luka Jelić istraživao je 1910. prostor sjevernog zida, a reviziju su iskapanja djelomice 1960. obavili Mate Suić i Mira Perinić.

Tlocrt nadžupne crkve Sv. Asela (smeđe su označene starokršćanske crkve)

Kada se 1973. uređivala unutrašnjost crkve tada su istraživani zidovi, a potom su rađena sondažna istraživanja u sakristiji i susjednoj prostoriji. Arheološka su istraživanja kompleksa nastavljena 1995., a traju i danas. Muzej ninskih starina u sklopu Arheološkog muzeja u Zadru istražio je položaj s južne strane, ispred pročelja (u ulici Kalelarga), u jugoistočnom dijelu i u sakristiji. Arheolozi s Filozofskog fakulteta u Zadru istraživali su i sjeveroistočni dio crkve.

Sva su istraživanja potvrdila da je područje crkve Sv. Asela bilo naseljeno od prapovijesnih vremena. Iz rimskoga vremena pronađeno je više dijelova. Oko crkve je nastajalo veliko groblje koje je u uporabi bilo od kasne antike do novoga vijeka. Prostor je u funkciji kršćanskoga kulta od najstarijih kršćanskih vremena. Doživjevši više puta razaranja i različite preinake (pregradnje, dograd-

nje i dr.), Sv. Astel bio je i ostao glavna ninska crkva.

Ipak, unatoč svim dosadašnjim istraživanjima, slika starokršćanskoga kompleksa na mjestu današnje župne crkve sv. Asela nije posve jasna i teško ju je točno objasniti. Najstariji su kršćanski sadržaji nastali s južne strane sadašnje crkve. Radi se o preuređenju dijela antičke građevine, zacijelo stambene zgrade, u oratorij kojemu je s istočne strane pridodana polukružna apside. Vjerojatno je to bilo tijekom 4. st. kada je nastala izdužena pravokutna građevina (14 x 4 m). Prostor apside bio je popločen, a u sredini je stajao oltar od kojega je sačuvano ležište. Na jugoistočnom je dijelu pronađen bazen od opeka nepravilnoga kružnog oblika. Taj je bazen služio za krštenja. Na pročelju je oratorija naknadno pridodan narteks. Sve je to bilo u dubini građevinske čestice i unutar gradske insule, kao i u drugim takvim kršćanskim sklopovima. Oratorij je u 5. st. dobio sva obilježja crkve.

Početak 6. st. sa sjeverne se strane usporedno gradi nova crkva. To je najstariji sloj današnje župne crkve koju predaja naziva Sv. Trojstvom i

Arheološki ostatci starokršćanskog oratorija

koju je navodno utemeljio Sv. Asel, prvi ninski biskup. Ta je crkva imala nešto veće dimenzije (22,5 x 10 m), a na istočnoj je strani imala polukružnu istaknutu apsidu (5,2 x 3 m) s vanjskim lezenama. Na bočnim su zidovima crkve bila po dvojna vrata. Crkva je do karolinškog razdoblja, kada je najvjerojatnije posvećena Sv. Aselu, stajala zajedno s oratorijem s kojim je tvorila liturgijsko jedinstvo, što je pomalo neobičan primjer dvojnih crkava.

Pročelje crkve Sv. Asela

S jugoistočne je strane crkve poslije dograđena pastoforija za čiju su gradnju dijelom također uporabljeni postojeći antički zidovi. Uz crkvu je s južne strane u 12. ili 13. st. prigrađen masivni romanički zvonik s biforama.

Još je prije na sjeveroistočnoj strani pridodana prostorija u čijem je sjevernom dijelu bio pravokutni krsni bazen. Ta je prostorija potom djelomično preuređena, a u pravokutni je zdenac najvjerojatnije bila ugrađena glasovita Višeslavova krstionica.

Višeslavova krstionica

Ta je krstionica iz doba kneza Višeslava, o kojem je to jedini spomen, dugo vremena bila ključni spomenik pokršćavanja Hrvata i organizacije crkvene vlasti u Ninu kao prvom političkom i vjerskom središtu. Zapravo je to zdenac koji je služio za pokršćavanje odraslih osoba uranjanjem, a poticao je i potiče pozornost hrvatskih i europskih povjesničara i povjesničara umjetnosti. Sada se čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, nakon što je za NDH dobiven zamjenom iz Venecije za jedan drugi spomenik. Kopija se čuva u Muzeju ninskih starina.

Šesterostrani je krsni zdenac isklesan od monolitnog bloka mramora (visok 90 cm i promjera 120 cm). Na prednjoj je strani isklesan križ s troprutim pleterom, na kraju je svake stranice po jedan stupić s kapitealom, a na kruni je kamenice uklesan natpis koji u prijevodu glasi: „Ovaj izvor, naime, prima slabe da ih učini prosvijetljenima. Ovdje se peru od svojih zločina, što su ih primili od

svog prvog roditelja, da postanu kršćani, spasonosno ispovijedajući vječno Trojstvo. Ovo djelo pobožno učini svećenik Ivan u vrijeme kneza Višeslava, i to u čast Sv. Ivana Krstitelja da zagovara njega i njegova štćenika.“

U hrvatsku je historiografiju Višeslavova krstionica ušla sredinom 19. st. Najvažnije je bilo pitanje podrijetla, a jedina je čvrsta točka bila spomen kneza Višeslava, kojega je, primjerice, Ivan Kukuljević Sakcinski držao zahumskim knezom. Prvi je Nin kao mjesto podrijetla u 19. st. naveo zadarski povjesničar Giuseppe Ferrari Cupilli na temelju izgubljenog rukopisa koji je napisao tvz. Anonim Filippi. Tamo se tvrdi da je jedna takva krstionica bila u ninskom baptisteriju i da je odnesena u Veneciju 1746. poslije rušenja zgrade.

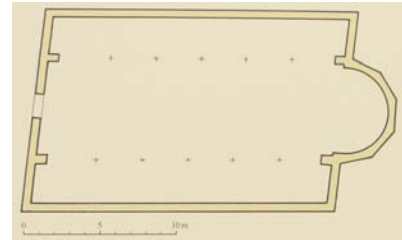
Nakon dugotrajne rasprave, koja još uvijek traje, a u kojoj je Višeslav, između ostalog, proglašavan za Visana, kralja Polabljana, nekako se čini da prevladava tvrdnja da ta krstionica ipak potječe iz Nina i da je vezana za franačka pokršćavanja Hrvata, što potvrđuju i paleografska istraživanja, ali i povijesni izvori nekih crkvenih vizitacija. Za Višeslava se pretpostavlja da je bio knez primorskih Hrvata, da je živio oko 800. godine i da mu je nasljednik Borna (810.-821.).

Bazilika Sv. Marije

Ostatke bazilike Sv. Marije u Ninu je 1928. istraživalo društvo *Bihac* pod nadzorom Ejnara Dyggvea. Dokumentacija se i danas nalazi u Splitu i nije objavljena. Poznati su jedino tlocrti prema Dyggveovim crtežima. U međuvremenu su nad ostatcima te crkve i benediktinskog samostana u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća izgrađene dvije kuće, tako da je zauvijek izgubljena za daljnja istraživanja.

Iako su od crkve bili sačuvani tek mali ostatci temeljnoga sloja, uočli-

vo je da je imala zakošeno pročelje i začelje. U dnu je srednjega broda bila polukružna istaknuta apsida (5,8 x 3 m) koja je s unutrašnje strane bila polukružna, a s vanjske petekotna. Dimenzije su crkve bile znatne i bez apside (20,5 x 13,5). Čini se da je pod crkve bio pokriven mozaicima. Prema pronađenim ulomcima ciborija, crkveni je kameni namještaj bio visoke kvalitete.

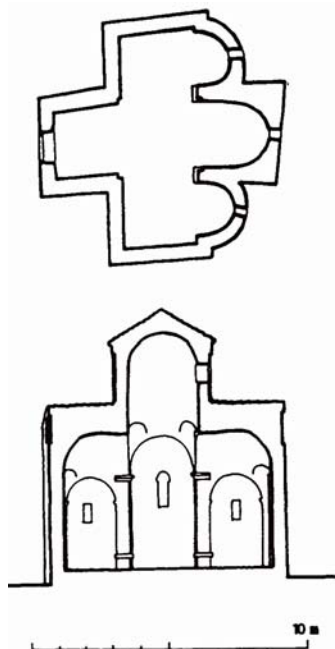
Tlocrt crkve Sv. Marije u Ninu

Crkva je doživjela više preinaka, a najveću u drugoj polovici 11. st. Uz nju je, kako je rečeno, bio ženski benediktinski samostan Sv. Marcele, pa je obnovljena poput drugih benediktinskih crkava i dobila trobrodno svetište i kapitele stupova ukrašene palmetama. Benediktinke su se 1502. preselile u Zadar, a crkva je većim dijelom srušena tijekom 16. st. Ruševine su crkve dugo služile kao kamen za gradnju.

Crkva Sv. Križa

Crkvica se Sv. Križa nalazi u središtu grada, a izgradio ju je pokraj svoga sjedišta ninski župan Godečaj - kako to piše na nadvratniku portala ukrašenog pleterom. Crkva se nalazi na starijim rimskih građevinama, a uokolo je pronađeno i istraženo gotovo 170 srednjovjekovnih grobova. U prošlosti joj je stoljeću južni krak bio urušen i potom rekonstruiran. Dio je plašta sjeverne bočne apside obnovljen u posljednjem većem konzervatorskom zahvatu 1969., a prije su provedena ispitivanja stabilnosti konstrukcije i nepoznatih graditeljskih detalja. Tada su otkriveni prozori u tjemenu bočnih apside i tragovi većeg prozora u tamburu. Zahvatom je zamijenjen izvorni nadvrat-

nik zbog mogućih daljnjih mehaničkih, kemijskih i bioloških oštećenja. Pritom je otkriveno da je ugrađen istodobno s crkvom.

Tlocrt i presjek crkve Sv. Križa i Ninu

Crkvu tvore četiri pravokutna kraka, s tri apside i tamburom s kupolom na križištu, a ulaz je na zapadnom dijelu. Unutrašnji se prostor širi u svetište koje čine tri polukružne

apside. Glavna je upisana, a bočne su istaknute u prostoru. Svodovi su nad apsidama oblikovani kao polukalote i oslonjeni na ugaone trompe, a trompe nose i tambur nad središnjim prostorom križišta. U tjemenu je svake apside prozor, a jedan se nalazi i na južnom dijelu tambura.

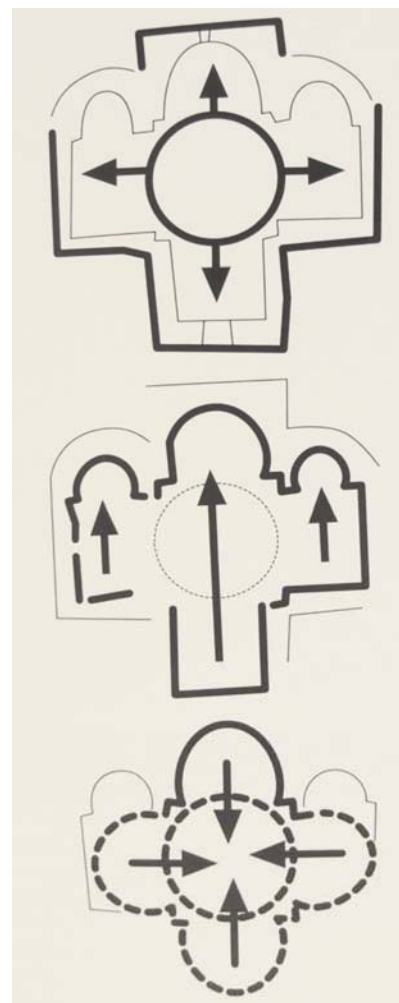
Vanjski je plašt crkvice raščlanjen plitkim nišama samo u gornjim dijelovima, u zabatima krakova. Ujedno je takvim nišama raščlanjen i plašt tambura. Kupola je prevladavajući dio crkve, ali je pomalo nepravilnoga elipsoidnog oblika i prema vrhu se sužuje.

Crkva Sv. Križa najpoznatiji je ninski građevni spomenik, a uz crkvu Sv. Donata u Zadru vjerojatno i najpoznatija naša predromanička crkva. Često je nazivaju i najmanjom katedralom na svijetu iako to vjerojatno nikad nije bila, jedino je možda nekom biskupu ponekad služila kao kapelica. Sve su joj linije nepravilne, ali upravo u tome postoji neki poseban sklad. Građena je u 9. st., a tlocrtom podsjeća na grčki jednokraki križ. Zanimljivo je da joj sve mjere na najdužim dijelovima iznose 9 m, a tolika je i dužina, širina i visina.

Crkve Sv. Križa (pogled s istoka)

Već smo spominjali (*Građevinar* 3/2009.) da crkva jako nalikuje srušenoj crkvi Sv. Vida u Zadru koja je bila i nešto veća.

Primjer kako se tlocrt crkve Sv. Križa različito tumači (gore križni, u sredini troapsidni, dolje četverolatična)

Tlocrt su ninske crkve često isticali povjesničari umjetnosti jer su je jedni svrstavali u križne crkve, drugi zbog tri apside u trobrodne bazilike, a treći zbog svodova u četverolatične (četverokonhne) crkve.

Najdalje je ipak otišao Mladen Pejaković koji je promatrajući nepravilnosti i greške u gradnji zaključio da nisu rezultat neznanja, već da su promišljeno djelo majstora. On drži da su pomaci od pravilne osi i greške u zidanju posljedica praćenja sunca i da je crkvice služila kao svojevrsan sat i kalendar u vrijeme građenja,

posebno za ravnodnevice (ekvinocija) i suncostaja (solsticija). Poslije je ta teorija razrađena i u drugim knjigama na mnogim drugim crkvama, a nepravilnosti su prema njegovim spoznajama suncem označavale i spomendan sveca kojima su crkve posvećene.

jesti liturgije (primjerice vrijeme održavanja misa jer su u praznoj crkvi svi sunčani efekti nepotrebni), ali i poznavanje astronomije. Praktički osim sumnjičenja nikada nije doživio ni jedne kritike, što su neki tumačili zazorom naših povjesničara umjetnosti od geometrije.

nih starokršćanskih, predromaničkih i ranoromaničkih crkava. One su gotovo sve srušene za burnih ratnih zbivanja u srednjem vijeku, posebno za turske opasnosti kada je cijeli prostor gotovo potpuno opustio. Tragovi su starih crkava najčešće jedva uočljivi ili im se zameo svaki trag.

Bogatstvo i raznovrsnost oblika i graditeljskih rješenja cijeli taj prostor svrstava među najzanimljivija područja kada je riječ o našem najstarijem crkvenom graditeljstvu. Posebno se to odnosi na grad Nin i njegovu najbližu okolicu gdje se sačuvani neki od najpoznatijih i najljepših primjera starijih crkava ili elementa crkvenog graditeljstva.

Pripremili:
Krešimir Regan, Branko Nadilo

IZVORI

[1] Uglešić, A.: *Dvojne ranokršćanske crkve u Podvršju* (katalog izložbe), Gradski muzej Šibenik, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2004.

[2] Uglešić, A.: *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Zadarske biskupije*, Filozofski fakultet u Zadru i Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2002.

[3] Petricioli, I.: *Crkva sv. Jurja u Ravanjskoj*, Starohrvatska prosvjeta, III. (1963.), 8.-9., str. 177-180

[4] Vežić, P.: *O centralnim građevinama Zadra i Dalmacije u ranom srednjem vijeku*, Diadora (1991.), 13., str. 323-368

[5] Glavičić, A.: *Arheološki nalazi iz Senja i okolice (VI.)*, Senjski zbornik (1984.), 10.-11., str. 2-28

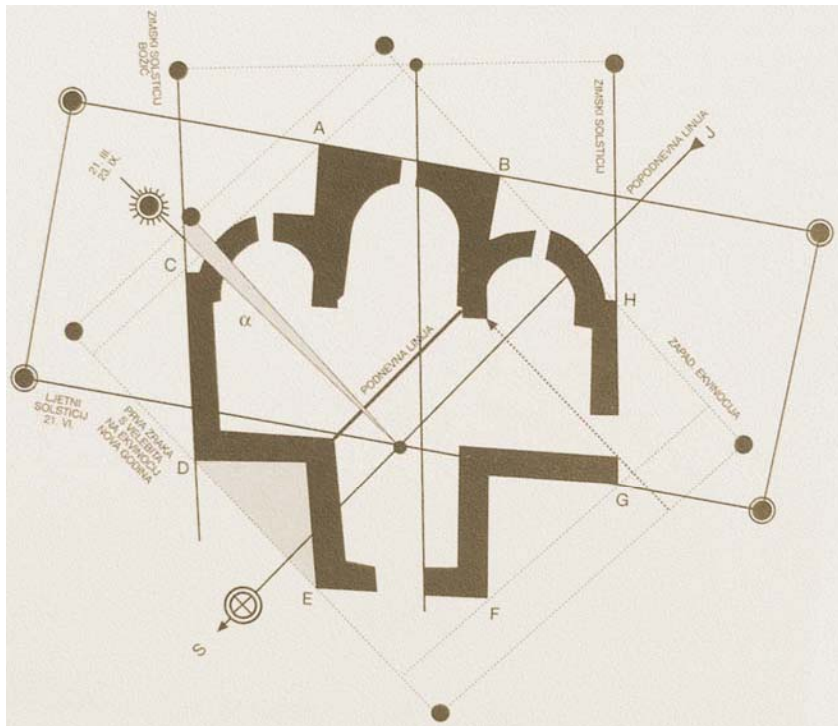
[6] Jurić, R.: *Starigrad Paklenica - Sv. Petar*, Hrvatski arheološki godišnjak (2004.), 1., str. 200-201

[7] Vežić, P.: *Zadar na pragu kršćanstva*, Arheološki muzej Zadar, Zadar, 2005.

[8] Jakšić, N.: *Nin prva hrvatska biskupija*, Muzej hrvatskih arheoloških starina, Split, 1997.

[9] Strika, Z.: *„Catalogus episcoporum ecclesiae Nonensis“ zadarskog kanonika Ivana A. Gurata*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti u Zadru (2007.), 49., str. 59-150

[10] Matijević Sokol, M.: *Krsni zdenac Hrvata - Paleografsko-epigrafska raščlamba natpisa s krstionice kneza Višeslava*, Croatica christiana periodica (2007.) 59., str. 1-31

Tumačenje Mladena Pejakovića prema kojemu je crkva Sv. Nina mjerač vremena

Mladen Pejaković (rođen u Petrinji 1928., a umro u Zagrebu 2005.) bio je slikar, scenograf i autor animiranih filmova. Bio je i profesor na Akademiji likovnih umjetnosti, a postavio je muzejske zbirke Muzeja za umjetnost i obrt (1960.) i Arheološkog muzeja u Zadru (1975.) te brojne izložbe. Bio je iznimno i svestrano obrazovan, a njegove su teorije bile temeljene na geometriji i slikarskim proporcijama. Mnogi su prihvaćali te teorije, a posebno su bile prihvaćene u inozemstvu. Štoviše, ove su se godine za ljetnoga suncostaja ujutro okupili posjetitelji u crkvi Sv. Križa u Ninu da promatraju prve zrake koje će kroz prozor ući u crkvu, ali im je loše vrijeme pokvarilo doživljaj. Iako su takve teorije zahtijevale veliko poznavanje povi-

Zaključak

Sjeverozapadno je područje zadarskog zaleđa prostor koji se odlikuje velikim raznolikostima – plodnom ravnicom, plitkim morem i strmim južnim padinama Velebita. Upravno je središte toga prostora u prošlosti bio stari liburnijski i rimski grad Nin koji je, zahvaljujući činjenici što je neoštećen preživio stradanja tijekom seobe naroda, postao prvo vjersko središte pridošlih i pokrštenih Hrvata. Štoviše vrlo je brzo postao i jedno od glavnih političkih središta novoutemeljene kneževine.

Na području Ninske biskupije, koja je u početku obuhvaćala cijeli hrvatski prostor, a poslije do ukidanja u 19. st. najveći dio zadarskoga zaleđa i dio Like, bilo je mnogo raznovr-

- [11] Pejaković M.: *Broj iz svjetlosti – starohrvatska crkvice Svetog Križa u Ninu*, Naknadni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1978.
- [12] Ničetić, A.: *Nove spoznaje o postanku Dubrovnik, o njegovu brodarstvu i plovidbi svetog Pavla*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2005.
- [13] Kren, T.: *Svjetski kalendar i kršćanska era*, Tomagraf, Zagreb, 2005.